



МОВЫ РЫСЫ НЕПАЎТОРНЫЯ

Майстэрства творцы

Алена БАГАМОЛАВА,
кандыдат філалагічных навук

МАЎЛЕНЧАЯ ПАЛІТРА ВОБРАЗНЫХ СРОДКАЎ У ТВОРЧАСЦІ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

УДК 821.161.3-1.09 Багдановіч

У артыкуле аналізуецца спецыфіка вобразнага, экспрэсіўнага словаўжывання ў паэтычным кантэксце М. Багдановіча на фанетычным, лексічным, сінтаксічным узроўнях. Выяўляюцца прадуктыўныя і рэдкія маўленчыя адзінкі, якія дапамагаюць паэту ствараць адметныя літаратурныя вобразы.

Ключавыя словы: *паэзія, паэтычнае маўленне, узроўні мовы (фанетычны, лексічны, сінтаксічны), гукапіс, вобразныя сродкі, стылістычныя фігуры, М. Багдановіч.*

The article analyzes the specifics of figurative, expressive word usage in the poetic context of M. Bahdanovich at the phonetic, lexical, syntactic levels. Productive and rare speech units are identified, which help to create distinctive literary images for the poet.

Зорка Максіма Багдановіча, што ўзышла над Беларуссю, не згасе праз гады, а разгараецца з усё большай сілай: вялікае сапраўды бачыцца на адлегласці.

Даследчыкі літаратуры сцвярджаюць, што “пісаць пра паэзію амаль гэтаксама складана, як пісаць вершы. Пісаць жа вершы амаль таксама складана, як чытаць іх. Такое заганае кола нашага часу” [9, с. 399]. Адзначаецца і тое, што “верш – трансфармаванае маўленне; гэта – чалавечае маўленне, якое перарасло само сябе. Слова ў вершы мае тысячу нечаканых сэнсавых адценняў, верш дае новае вымярэнне слову. Новы верш – гэта новае бачанне” [9, с. 401]. У сувязі з гэтым асабліва важна ўбачыць аўтарскае, новае ў слове адносна яго сэнсу і эмацыйнай афарбоўкі. Навукоўцы акцэнтуюць увагу на тым, што ўсведамленне фактаў мовы заснавана на вылучэнні іх з агульнага патоку і далейшым назіранні за імі [7, с. 13], аднак яны перасцерагаюць: “чым меншы дроб паэтычнага маўлення, тым больш гэтае маўленне абясцэньваецца, губляе эстэтычны змест” [3, с. 31]. Аналізуючы мову паэзіі М. Багдановіча, неабходна ўлічыць гэтыя навуковыя палажэнні, па-першае, каб зрабіць абгрунтаваныя вывады, і, па-другое, каб дадаць яшчэ больш яркіх “калёраў” у паэтычную зорку МАКСІМА.

Паэзія Максіма Багдановіча захапляе глыбінёй думкі, арыгінальнасцю вобразаў і дасканаласцю мовы, светласцю пачуццяў. Многія з яго твораў пакладзены на музыку: лірызм і мілагучнасць іх не могуць пакінуць абыякавым чытача... Так, “паэт нараджаецца не аднойчы. Ён

нараджаецца мільёны разоў – зноў і зноў, ва ўсё новых і новых сваіх чытачах” [4, с. 48]. Творы гэтага паэта хочацца чытаць і перачытваць, радкі з іх цытаваць, ён – сучаснік ужо многіх пакаленняў: эстэтычная вартасць сапраўднай паэзіі вымяраецца часам. “Усё, што створана папярэднімі пакаленнямі, іх веды і вопыт дапамагаюць больш глыбока асэнсаваць сучаснае, прадбачыць будучыню”, у прыватнасці “афарызмы маюць дачыненне да многіх і многага, калі не да ўсіх і да ўсяго” [2, с. 8]. Мудрае вытанчанае багдановічаўскае слова актуальнае і праз стагоддзе: *Жыві і цэльнасці шукай, / Аб шыраце духоўнай дбай; ...проці цяжэння вады / Зможа толькі жывое паплыць, / Хвалі ж ракі заўсягды / Тое цягнуць, што скончыла жыць; Хваробы лечаць і атрутамі; Маладое жыццё праляціць, прабяжыць, – / Не забудзься вясёлых калёраў зажыць; / Душу тваю [народ] абакралі, – / У ёй нават мовы няма; Ах, колькі ёсць красы цудоўнай поруч з намі, / Калі глядзець вакол дзіцячымі вачамі!; Няма горш бяды, / Як рыдаць ні з чаго; Дай на свеце сумным радасна пражыць; ...нашто ж на зямлі / Сваркі і звадкі, боль і горыч, / Калі ўсе мы разам ляцім / Да зор?; Светлы ж след будзе вечна жывым; Так рупная пчала / Умее ў соты мёд зыбраць і з горкіх кветак. Аўтар запрашае праз выразы, якія маюць афарыстычны змест, не траціць час марна, шчыра працаваць, любіць жыццё, няспынна імкнучца наперад, да мэты і глядзець на свет з радасцю. Такім чынам паэт паказвае, як не прайсці, не абмінуць на гэтым шляху тое важнае, што дапаможа адчуць сябе шчаслівым, быць шчаслівым: абыякавасць, лянота, сваркі і*

звадкі, нуда без прычыны – прэч; трэба і “у сумным свеце жыць радасна”, “з вясёлымі калёрамі”; трэба “дбаць аб шыраце душы”, вучыцца збіраць “мёд і з горкіх кветак” – рупна працаваць, бо ўсе “мы разам ляцім да зор”!

Маўленчая саматканка Багдановіча надзвычай разнастайная на ўсіх лінгвістычных узроўнях: паэт дэманструе рэдкае адчуванне мовы, у творах зместам і пачуццямі напоўнены і гукі, і лексемы, і сінтаксічныя адзінкі.

Моўны аналіз яго паэзіі сведчыць, што аўтар не толькі колерамі, рухамі і іншымі ўласцівасцямі надзяляе навакольны свет: *Здаецца – ўсё вакол живе. / Жыццё чуваць з усіх старон. У паэта наваколле мае таксама гукавое ўвасабленне: ён чуе цішыню, і ў цішы гудзіць чмель, звяняць конікі; чуе, як вые вецер, як шапоча ноч, як запявае часам смутак, як звяняць крыгі. Гукі прыроды праяўляюцца не толькі ў семантыцы слоў, але і праз гукапіс: алігарацыю, асананс, якія, узаемадзеінічаючы, ствараюць яркія гукавабразы завірухі, марознага зімняга вечара, цёмнай ночы, мора і хвалі, глухога лесу і лесуна: У бубны дахаў вецер б'е, / Прыміць па ім, звініць, няе. / Ускіпела снежнае віно, / І белай пенай мкне яно; Здароў, марозны, звонкі вечар! / Здароў, скрыпучы, мяккі снег! / Мяцель не вее, сціхнуў вецер, / І волен лёгкіх санах бег; І на міг відаць, як у бурнай далі / Б'юць аб скалы хвалі, / Зіхацяць, грываць / І да неба мкнуць, / Дзе вятры бушуюць, / Дзе грывоты злуюць, / Грукацяць і б'юць; Я спакойна драмлю пад гарой між кустоў. / Лес прыціхнуў, – ні шуму, ні сокату. / Але чую ў цішы нада мной звон падкоў, / Чую гул мяккі конскага топату.*

Цішыня, спакой, сон перадаюцца праз паўтор свісцячых і шыпячых зычных [з], [з'], [с], [с'], [ш], [ж] і галосных [е], [і]; грукат, звон, грывоты, скрып – праз зычныя [г], [г'], [р], [б], [б'], [ў], [д] і галосныя [у], [а], [о]. Гукавабразы, створаныя паэтам, заварожваюць, абуджаюць уяўленне, робяць самога чытача лірычным героем вершаў. Чытач нібы сам бачыць і чуе тую сп'янелую мяцеліцу, марозным вечарам ляціць на санках праз бары і гоні, сцішвае ход, каб не разбудзіць лесуна, любуецца хвалямі, што бушуюць і б'юцца аб скалы. Любоў да беларускага краю, адчуванне мовы нібы даюць яму магчымасць падслухаць і ўбачыць гукавабразы ў прыродзе. Відавочна, што выяўленчая функцыя (міметычная / імітатыўная / гукапераймальная) гукавых паўтораў у прааналізаваных тэкстах дамінуе над іншымі функцыямі і кваліфікуецца як гукавая інструментоўка [6, с. 416].

Найбольшае багацце экспрэсіўных адзінак выяўлена на лексічным узроўні: **эпітэт**, **метафра** і **параўнанне** з'яўляюцца стылеўтваральнымі тропамі, прычым аўтарская разнавіднасць дэманструе спецыфічнае светаўспрыманне паэта, у

той час як агульнавядомыя, агульнамоўныя вобразныя сродкі дэлежуюць чытача да фальклорных крыніц, народных традыцый словаўжывання.

Эпітэт заўсёды аздабляе мастацкае маўленне; у паэзіі Максіма Багдановіча і народна-паэтычная разнавіднасць тропа, і аўтарскія знаходкі гарманічна напаўняюць мілагучную моўную плынь. Эпітэт характарызуецца разнастайнасцю граматычнага выражэння: у яго ролі выступаюць якасныя і адносныя прыметнікі з прамым і пераносным значэннем: *Поле нікне ў срэбным тумане; / І лятуць мае лёгкія саны, / Унашуся я ў сінюю даль; Ты пакінь мяне, нуда мая нямая! / Я тады б у песні звонкай, салаўінай / Выліў тугу і на вецер буйны кінуў; На небе месяц устаў зялёны / І хутка стане снежавым...; Спакой глыбокі / Злятае к нам / З нябёс далёкіх; І марозам калючым твар някло ўсё крапчэй; радасцю бязмежнай ззяюць вочы; Ціхі і сіні блішча над хатай неба прастор; 3 мілым, задушэўным зыкам / Важкі хрушч лятае; Бруея блізка сонны шмель; Вось чмель прагудзеў аксамітны.*

Прыметнік, ужыты з прамым значэннем, кваліфікуецца як дакладны эпітэт, разнавіднасцю якога выступае народна-паэтычны троп, выражаны суб'ектыўна-ацэначнымі формамі прыметніка, формамі непаўнаты якасці: *Прывольная, цёмная пушча; / Вялізныя ліпы, дубы; У хату новую – сасновую, / ды за столікі кляновыя, / За абрусікі бялёвыя, – / Ой, бялёвыя саматканяя; Утаргавала селязня, / Селязенька чубаценькага, / Маладога, зухаваценькага; І ўрэшце з краіны блакітнай / ўзлятае маленькая птушка; Цёмны сад-вінаград, / Цвет бяленькі вішнёвы, – / І агністы пагляд, / І гарачыя словы; Калі ж сачыўся бледнаваты / Зор сініх свет праз небасхіл...; Плыў у гару і знікаў, / Быццам дым сіняваты з кадзіла, / Рэдкі, прывідны туман; Хутка ўжо зоркі зірнуць сіняватыя.*

Вобразнае азначэнне можа быць выражана і дзеепрыметнікам; якасць паводле дзеяння дапамагае аўтару стварыць вобразы метафарычныя, дзякуючы чаму з'явы нежывой прыроды (з пункту погляду граматыкі) ажываюць і становяцца адушаўлёнымі (жывымі): *У небе зоркі ад марозу / Пахаладзеўшыя дрыжаць; Месяц белы заплаканы свеціць; Патроху праз цемень выглядалі / Зорак дрыжачых вянкi; Месяц выплыў над змрочнай, заснуўшай зямлёй; Кветкі асеннія, кветкі, ўспаённыя / Тугаю, горам, слязінкамі лета... Мож, таму-то душа надарваная / Гэтак любоўна вянок з вас сплятае.*

Арыгінальным зместам і высокай эмацыйнасцю надзелены злітны, або дваіны, эпітэт, які рэалізуецца, як правіла, праз аўтарскую разнавіднасць тропа і дапамагае ў стварэнні вобразаў аб'ёмных, яскравых: *І чаму ж ён, жаўтадзюбы*

[вецер], / Аж дасюль марудзе; Быццам тысячы
краска нацягнутых струн, / **Тонкаствольныя**
сосны звяняць; **Вось ярка-зялёная** мушка...; Ці-
ха па мяккай траве / **Сінявокая** ноч прахадзіла;
Увесь **чырвона-жоўты** [месяц], быццам / Пуга-
чова вока; Ужо нічога ў ім [сэрцы] няма / Адно
ёсць – рупнае каханне, / **Салодка-соннае** бажан-
не, / **Салодка-сонная** дума; Са светлам месяца
прыгожа-смутным... Такія эпітэты, як вядома,
забяспечваюць мастацкую ацэнку рэчаіснасці,
выяўляюць ступень разумення / адметнасць ба-
чання той ці іншай з’явы, прадмета, дэманст-
руюць адносіны аўтара да апісаных прадметаў,
створаных вобразаў [1, с. 145–148].

Аўтар шчодрый і на эмоцыі, і на сродкі іх выра-
жэння, таму адзін паэтычны вобраз адначасова
надзяляецца некалькімі характарыстыкамі (амплі-
фікацыя эпітэта) або ў кожным згаданым воб-
разе падкрэсліваецца адметная рыса, уласцівасць
(прыём канцэнтрацыі прыметніка): Хай чарада
гадзін **панурых, нудных, шэрых**, / Як попел, на
душу мне клалася ўвесь час...; **Сілавусы, згорбле-
ны** я [вадзянік] залёг між цінай...; **Цёплы** вечар,
ціхі вечар, **свежы** стог, / Улажылі спаць мяне вы
на зямлі; Шырэй разліваліся хвалі / **Цёмнай, плю-
транай** ракі; Месяц **белы заплаканы** свеціць, /
Аглядае **бахматыя** зоркі, / Цягне ў возера **срэб-
ныя** сеці; Ці не вецер гэта **звонкі** / **У тонкіх** зёл-
ках шапаціць? / Або мо **сухі, высокі** / **Ля ракі ча-
рот шуміць?** Адзін з частаўжывальных, а значыць
любімых, паэтавых эпітэтаў – **родны**: з гэтым сло-
вам паэт атаясамлівае ўсё, што звязана з беларус-
кім краем, – **родныя** вёскі, **родныя** песні, **родны**
народ і г. д.: **І снуюцца сумна ў сэрцы**, / **Уюцца ад-
галоскі** / **Роднай** песні, **простай** песні / **Беларускай**
вёскі...; **Поруч раскідаліся родныя** вёскі; Так зда-
ецца ў змроку ночы **цёмным і народ мой родны**, /
Бедны і няшчасны; **У родным** краю ёсць крыніца /
Жывой вады; **Аж бачу – мне сіняй галоўкай ківае** /
Наш родны, **забыты ў ціні васілёк**. Гэтая лексе-
ма, нават не маючы семантычнай навізны, як нія-
кі іншы троп, выяўляе настрой Багдановіча і яго
вызначэнне Радзімы, а таксама гаму паэтавых па-
чуццяў, звязаных з ёю: сум, боль, трывогу, любоў.
Чалавек, які вымушаны жыць далёка ад роднага
краю, пакідае вялікую частку сваёй душы там, дзе
нарадзіўся і куды марыць вярнуцца.

Праз метафару заўсёды выяўляецца адмет-
насць светаўспрымання: свет увасабляецца ў
вобразах, якія, у сваю чаргу, абазначаны адпа-
ведна з аўтарскімі асацыяцыямі пэўнымі лек-
семамі. А. Разанаў пра гэты троп піша: «У сваіх
крайніх – самавольных – праявах метафара...
сілком “сшывае” адно з адным тое, што само не
жадае “сшывацца”, “шлюбуй” адно з адным тое,
што само не жадае “шлюбавання”; “метафара
занадта наўмысная, каб быць ісцінай, занадта

ўмелая, каб быць шчырай...» [8, с. 6]. Аднак нам
думаецца, што так званую няшчырасць індыві-
дуальна-аўтарскай разнавіднасці тропа хутчэй
можна вызначыць як інтымнасць, таямнічасць
аўтарскага атаясамлення паняццяў, якія толькі
прыадкрываюцца праз новаствораныя вобразы.
Максім Багдановіч супастаўляе несупастаўляль-
ныя з’явы, рэчы – і адкрывае чытачу не аднаго
пакалення паэтычны неруш.

Любоў да роднага беларускага краю, яго пры-
роды найбольш раскрываецца праз названы троп:
паэту ўсё ўяўляецца жывым – і вуліца, і вецер, і
месяц, і завіруха, і зоркі, і сонца, і дождж, і поле,
і сцяжынка. Не ён жыве ў наваколлі, а яно – з ім,
таму і “люструецца” настрой аўтара ў з’явах пры-
роды, зямных і нябёсных: **Белым снегам укрыла-
ся вуліца; Месяц брызне** хваляй **серабра**, / **Расой**
блісне ў нізіне...; **Усё знікла – шум дажджу, і ветру**
вой сярдзіты...; **Напілося сонца** са **крыніц** **сцюдзё-
ных**, / **Усцягнула ў вышні з іх** **ваду**, як **пар**; **Калі асен-
ні вецер** **дзіка** / **Стагнаў і глуха па начах** / **Грымеў**
у наш жалезны дах...; **У небе** **месяца** **праглянуў**
бледны рог, / **У небе** **ціха зоркі расцвілі**; **Сонца** **ці-
ха скацілася** з **горкі**; **Дробны дождж сячэ**, **ліецца**; /
Вецер **злосна ў хату рвецца**; **А за акном смяецца**
поле; **Калі паласу агнявую** / **На захадзе сонца пра-
водзе**...; **Йшла сцяжынка – дайшла**.

Ужыванне дзеяслова з пераносна-вобразным
значэннем у паэтычным маўленні – гэта і надан-
не з’явам прыроды ўласцівасцей чалавека, асаб-
лівасцей яго характару – дапамагло Багданові-
чу стварыць шэраг непаўторных, аказіянальных
увасабленняў: **Зорка Венера ўзышла** над зямлёю, /
Светлыя згадкі з сабой прывяла; **Вечар на захадзе**
ў попеле тушыць / **Кучу чырвоных кавалкаў ву-
ля**; **Ноч плыве** над зямлёй, **сее** **росы**, / **Ноч шапо-
ча** русалкам: “Засніце”; **Над вадой ля берага** **ціха**
спіць **асока**. / **Ды лаза зялёная жаліцца – шуміць**;
А к ночы свой чырвоны веер / **У небе сонца развяр-
не**; **Плакала** **лета**, **зямлю пакідаючы**; / **Ціха лілія**
слязінкі на поле; **За сцяной запявае** **завая**, / **Сум-
на бомамі ў полі звяніць**; **Ноч даўно пераважыла**
дзень.

Назоўнікавая метафара, сціслая па форме,
арыгінальная па змесце, прадстаўлена досыць
шырока: паэт, супастаўляючы назоўнікі як ад-
ной, так і розных тэматычных груп, “запаль-
вае слоўныя агеньчыкі”, многія з якіх праз гады
будуць “свяціць” у творах іншых аўтараў, г. зн.
стануць з’явай агульнамоўнай, агульнавядомай
(праз такія факты, як вядома, праяўляецца на-
цыянальная адметнасць мовы, заканамернасці
яе развіцця): **І, ўзляцеўшы шпарка па праменнях**
тонкіх, / **Пар зрабіўся** **слічнай чарадою хмар**;
Упалі з грудзей Пана Бога, / **Парваўшыся, пацер-
кі зор**; **Рынуліся хмары да ракі радзімай** / **І злілі-
ся з ёю ліўнем кропель-слёз**; **Мудрай прамовы** /

*Мёд залацісты, / Поўныя соты / Мне да спадо-
бы; Ціха гайдае ліпа над хатай / Лісіяў узор; Ус-
таў карагод / Мінулых год, / Дзён былых; ...ус-
таюць і знікаюць / Сноў чужоўныя чары; Узор
прыгожы пекных зор / Гарыць у цемні небасхіла;
І грозны вечара пажар / Пылаў між бура-шы-
зых хмар; Пылам зор [імгла] небасхіл абсявае;
Заззяе серабром іголак зор грамада; Патроху
праз цемнь выглядалі / Зорак дрыжачых вянкi;
Над галавой – дубоў павець, / Віднеюць неба, го-
ры, поле / Праз лісіяў сець; Ў душы гарыць агонь
нуды, – пануры, чорны, / Ці мне крыніцай слёз
сваіх яго заліць / І плугам цяжкага мучэння / сэр-
ца ўзрыць? – / Мо ўзойдуць там надзеі зёрны!..*

Выразнасць прыведзеных радкоў узмацняецца праз узаемадзеянне назоўнікавай і дзеяслоўнай метафары, а таксама за кошт прыметнікаў-эпітэтаў, у якіх праяўляецца аўтарская ацэнка з’яў, глыбіня іх апісання і адпаведная настраёвасць: *слічная чарада хмар, мудрай прамовы мёд залацісты, сноў чужоўныя чары, узор прыгожы пекных зор, грозны вечара пажар* і інш.

Параўнанне ў паэтычным маўленні Багдановіча таксама дэманструе адметнасць аўтарскага светаўспрымання, а значыць, і словаўжывання. Прадстаўленае злучнікавым і бяззлучнікавым відам тропа, яно дэталізуе малюнак, канкрэтызуе эмоцыі і выяўляе падабенства жывога з нежывым (у прыродзе): *Ты быў, як месяц, адзінокі: / Самотна жыў, самотна ўмёр; Між імі [полем і небам] марай белы лунь; Быццам сіні аганёк, / Б’ецца, ўецца шпаркі, лёгка / Сінякрылы матылёк; Снуюцца хмарай камары; Як чысты снег, кружылі [галубы] там [у наветры]; нежывога з жывым: Холадна. Вецер на полі гуляе, / Вые, як звер; Заводзіць [вецер], што ў полі ваўкі; Чаго, як жэўжык, песня вымагае?; Як птушка ў гібкіх трасніках, / Стралою думка мільганула; ...мак яркія цвяткі, / Рознакалёрныя, як тыя матылькі; нежывога з нежывым: Гора гне, як мяцеліца лозы; Чыстыя слёзы з вачэй пакаціліся нізкай парванай; Сумна плыве маладзік бледнасіні / У небе вячэрнім, зялёным, як лёд; Снег блішчыць, як халодная сталь; Як у нязнаны свет акно, / Ляжыць, халоднае, яно [возера]; У цёмным небе свеціць месяц / Залатым сярпом; Як мары, белыя бярозы / Пад сінявой начной стаяць; Хваляй шырокай [гора] разлілася, як мора; І ясны ён [верш], як зорак сны; А думы – як колас без зёрнаў; Усё жыццё цяпер, як лёгка завая; Мая душа, як лук, нацягнутай была, – / І лёгка, звонкі верш сарваўся, як страла. Апошні тып супастаўлення – у аснове стылеўтваральнай аўтарскай разнавіднасці тропа злучнікавай структуры.*

Перыфраза ў вершаванай мове паэта – больш рэдкі экспрэсіўны сродак, чым прааналізаваныя тропы, аднак і яна характарызуецца арыгіналь-

насцю – моўнай непаўторнасцю, сэнсавай глыбінёй: *Вы, панове, хоць і бачыце далёка, / Загляніце ў душы – студні са слязамі; Калі ж зваліць хмель ў пуховую пасцель, – / Белы снег яго [Падвеша] схвае між палей; Што ж ты вачам не паказаўся, / Уладар кахання, Купідон; І ліецца хваляй песня, – / Ціхі, ясны гімн вясне; І на вежы, як круглае вока савы, / Цыферблат – пільны сведка мінулых учынкаў; Хто ж мы такія? / Толькі падарожныя, – панутнікі сярод нябёс; Падымалі крыжы ў неба елі, – / І ў сіняй нябеснай купелі / Душу дзікую ён [лясун] ахрысціў. Відавочна, перыфразы выступаюць у якасці кантэкстуальных сінонімаў да назоўнікаў (субстантыўны від), прычым адпаведны назоўнік у тэксце можа адсутнічаць (можа быць пададзены як назва твора), чым забяспечваецца незвычайнасць, загадкавасць вобразаў: *нябесная купель – неба; пуховая пасцель – снег; у чарцы цёмнай і глыбокай / Плешча, пеніцца віно – у возеры.**

На лексічным маўленчым узроўні выяўлена шмат рэдкіх стылістычных прыёмаў, выкарыстанне якіх яшчэ раз пацвярджае выснову пра тонкае адчуванне мовы, вытанчаны моўны густ паэта, што дазваляе ствараць вобразы як індывідуальныя, так і паўтаральныя; яны пераасэнсоўваюцца ў выніку змены настрою і думак: *зеўгма* (паўтор амонімаў ці мнагазначных лексем, калі слова пры ўжыванні кожны раз выяўляе новае значэнне або яго адценне): *На глухіх вулках – ноч глухая. / Не менш глухі людскі натоўп; Раскрываюцца краскі начныя, як выпадучы росы, / Раскрываецца сэрца мае пад слязінкамі неба; “Ой, ішла дарога долам, / ды ішла і горкай, – / Не схавалася дзяўчына ад тэй долі горкай...; аксюма-ран: І паасобку загінулі хмары бяздольныя тыя, / Чуючы ў небе, як вецер над смерцю іх радасна вые; Конікі суха звінелі; Трэба з сталі каваць, гартаваць гібкі верш. / Абрабіць яго трэба з цяргнем. / Як ударыш ты ім, – / ён, як звон, зазвініць, / Брызнуць іскры з халодных каменяў; гіпербала: Ціха тучу блакіт закалыша, / У душы адрасце пара крыл, – / узляціць яна ў сінюю вышу / І ў струях яе змые свой пыл; Чую ў цішы, як расце трава.*

Мова прааналізаваных твораў разнастайная і незвычайная ў тым сэнсе, што побач з аўтарскімі знаходкамі (аказіянальнымі метафарами, эпітэтамі, параўнаннямі і інш.), ахарактарызаванымі вышэй і шматлікімі іншымі, кніжнымі лексемамі (натхненне, абвінавачанне, абмеркаваць, Купідон, уладар, трылет, акамянеласць, лірычны верш) у ёй ужываецца народна-размоўная лексіка і фразеалогія: *да краю поўны мёдам кацялішча; жалудзёвая вялізная скарлупішча; захадзіў камар, як з пахмелля; баярачка-чмяліха так спявала, аж баяр набрала ліха; у тым ліку сінонімы – му-*

ыкі сыпнулі-ўрэзалі, чмель пузаты гучна грае, пчолка на скрыпцы падсякае, мушанёнак звоніць у цымбалы; кінь вокам на ўвесь абшар зямлі; гарачы прывет вам ад сэрца ўсяго; кішма-кішаць у зёлках гады...; я ўсё ж веры даць ічасцю не мог. Як слухна сцвярджае А. Разанаў, “нават не вынаходзячы новых слоў, паэт усё роўна стварае свой слоўнік. Вартасць яго не ў саміх словах, а ў іхніх сувязях, у іхняй арыентаванасці” [8, с. 20]. Для нас жа менавіта праз лексіку, вобразнае словаўжыванне відавочная багдановічаўская арыентаванасць на любоў да беларускага слова, да Беларусі.

Гармонія паэтычнага маўлення вынікае і з сінтаксісу: гэты маўленчы ўзровень характарызуецца багаццем, адметнай вобразнасцю. Структура вершаў М. Багдановіча ўпарадкаваная не толькі дзякуючы ўменню аўтара знайсці неабходнае слова, але і дзякуючы дасканалай форме, экспрэсіўным адзінкам.

Разнастайныя па структуры сказы, стылістычныя фігуры падпарадкоўваюцца агульнаму ідэяна-эмацыйнаму зместу кожнага твора, аўтарскай задуме. Напрыклад: *Цемень. Сосны. Елкі. Мох. Кара. / Смерць прыйшла ўжо ка мне... / Разгарысь, вясёрая зара, / У туманнай вышыне...; Паміж пяскаў Егіпецкай зямлі, / Над хвалямі сінеючага Ніла, / Ужо колькі тысяч год стаіць магіла: / У гаршкі насення жменю там знайшлі... Намінатыўнымі сказамі ствараюцца наглядныя малюнкi, дзе адзін сказ нібы рух пэндзля паэта-мастака, аднак у цэлым мове паэзіі гэтага аўтара ўласцівы складаныя сказы. Аўтар не толькі канстатуе наяўнасць з’яў, прадметаў, колькі апісвае іх вобразным і нявобразным словам, паказвае зменлівасць, прычым разважае над тым, што бачыць і адчувае, чым жыве; многія творы яго сюжэтныя.*

Найбольш ужывальныя стылістычныя фігуры ў багдановічаўскім радку – **анафара**, **умаўчанне**, **кальцо страфы**, **зварот**, **інверсія**, **кампазіцыйны стык**, а таксама **паралелізм**, **градацыя**, **марфемная эпіфара** і інш. Усе фігуры, заснаваныя на паўторах, не толькі акцэнтуюць увагу на сэнсавых важных словах, але і забяспечваюць меладычнасць радка, кампазіцыйную завершанасць:

анафара: *І адразу ў ім [сэрцы] працнецца, / І адразу скалыхнецца / Усё, што згінула даўно; / Успомніць сэрца, што любіла, / Успомніць маладосць і сілу, / Усё, што знікла і ўплыла, / Усё успомніць, як у сне...; Каб хвалявалася жыццё, / Каб больш разгону ў ім было, / Каб цераз край душы чуццё, / Не раз, не два прайшло;*

умаўчанне: *Сніўся бор, цякла вада, / Скрозь пахла мёдам і травой...; А і прыдзецца гора ў жыцці нам зазнаць, / Дык прынамсі... ці ж не?... будзем плакаць удвох; Іду я радасны, харошы, / Знікае з сэрца пустата...; Над лесам, дзе шапочуць клёны, / У небе месяц ўстаў зялёны...;*

кальцо страфы: *У полі мрок, / Нуда без краю; / Снег чуць блішчае, / Як той пясок – гэтыя радкі пачынаюць і завяршаюць верш; Падаюць вішняў цвяты, і разносіць іх вецер халодны; / Снегам у чорную гразь падаюць вішняў цвяты. / Плачце, галіны, лісты! Загубілі вятры цвет ваш родны, – / Не к чаму болей вам жыць. Плачце, галіны, лісты!;*

зварот: *Прывет табе, жыццё на волі!; Звіні, вясёлых бомаў медзь!; Не кувай ты, шэрая зязюля, / Сумным гукам у бары; Краю мой родны! Як выкляты богам – / Столькі ты зносіш нядолі; Устань, навальніца, мкні нанова, / Узвуй, вецер, з ёю заадно!; Здароў, марозны, звонкі вечар! / Здароў, скрыпучы, мяккі снег!;*

інверсія: *Толькі вецер асенні, начны / У полі сумна гудзіць і пня / Аб радзімай старонцы глухой / Ды аб долі няшчаснай яе; Брыдзец, пахіліўшыся панура, / Лясун на раздоллі дарог. / Абшарпана старая скура, / Зламаўся аб дзерава роў; Разгулялася вясёлая мяцель, / Прабудзіўся, ў поле кінуўся Падвей. / У галаву яму ўдарыў снежны хмель, / І не змог ён буйнай радасці сваёй;*

кампазіцыйны стык і падхват: *З тых часоў многа лет прайшло, / Прайшло – і зямлем парасло; Даўно ўжо цэлам я хварэю, / І хвор душой – / І толькі на цябе надзея, – / Край родны мой!;*

паралелізм: *На Лявонавай кашулі вышыты галубкі; / Я за тое вышывала, што цалуе губкі; / На Сямёнавай кашулі вышыты лісточкі; / Я за тое вышывала, што цалуе вочкі; / На Сапронавай кашулі вышыты падкоўкі; / Я за тое вышывала, што цалуе броўкі;*

градацыя: *Шмат зазнаў я горычы з нудой, / што ішчаміла, мучыла, някла...;*

розныя віды эпіфары: *Каўка неяк затрымалася, / Ды і тая пахавалася, – / І ўзораў не аталася; Шчёлка ў яблыні – пры ветры каб хавалася, / Ліст альховы – на ночку накрывалася; І марылі астры ў цудоўнаму сне / Аб зёлках шаўковых, аб сонечным дне. / І казачны край падмайся з іх сна, / Дзе кветы не вянуць, дзе вечно вясна... / Так марылі ў шэрую восень яны, / Так марылі астры і ждалі вясны.*

Праведзены філалагічны аналіз дазваляе сцвярджаць, што паэтычныя вобразы Максіма Багдановіча ўраджаюць арыгінальнасць, высокай эстэтычнай вартасцю, любоўю да роднага беларускага краю. Моўнае багацце адлюстроўвае дасканаласць ведання аўтарам беларускага фальклору, філалагічны густ, падказвае і сённяшняму чытачу шляхі развіцця і ўдасканалення беларускай мовы. Каб запаліць незгасальную зорку на нябёснай карце літаратуры, трэба мець “прычасце паэтычнасцю” [5, с. 280] і беларускасцю, якое меў Максім Багдановіч.

Спіс літаратуры

1. **Блінава, Э. Д.** Моўныя адзінкі і кантэкст / Э. Д. Блінава, Н. В. Гаўрош, М. Ц. Кавалёва [і інш.]. – Мінск : Выш. шк., 1992. – 271 с.
2. **Гаўрош, Н. В.** Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў / Н. В. Гаўрош, Н. М. Няжковіч. – Мінск : Выш. шк., 2012. – 638 с.
3. **Ларин, Б. А.** Эстетика слова и язык писателей : избр. статьи / Б. А. Ларин ; вступ. статья А. В. Фёдорова. – Ленинград : Худож. лит., 1973. – 283 с.
4. **Лойка, А.** Паэт нараджаецца не аднойчы / А. Лойка // Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск, 2001. – Т. 1. – С. 7–49.
5. **Лойка, А.** Як агонь, як вада... : раман-эсэ пра Янку Купалу / А. Лойка. – Мінск : Маст. літ., 1984. – 486 с.
6. **Москвин, В. П.** Стилистика русского языка : теоретический курс / В. П. Москвин. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 630 с.
7. **Пешковский, А. М.** Вопросы методики родного языка, лингвистики и стилистики / А. М. Пешковский. – М.; Ленинград : Гос. изд-во, 1930. – 176 с.
8. **Разанаў, А.** Сума немагчымасяў : зномы / А. Разанаў. – Мінск : І. П. Логвінаў, 2009. – 122 с.
9. **Тынянов, Ю. Н.** История литературы. Критика / Ю. Н. Тынянов. – СПб. : Азбука-классика, 2001. – 512 с.

Васіль СТАРЫЧОНАК,
доктар філалагічных навук

СВЕТ ЧЫСТАЙ КРАСЫ І ШЧЫРАЙ ПАЭЗІІ

МЕТАФАРЫЧНЫЯ НАМІНАЦЫІ Ў ПАЭЗІІ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Максіма Багдановіча называюць зоркай беларускай паэзіі. Яго параўноўваюць з метэарытамі, якія згараючы, асвятляе ўсё навокал. “Надтрэснутае сэрца” яго да канца заставалася мужным, гераічным, бо паэт бясконца верыў у народ і родны край і ў вершах выказаў самыя шчырыя прызнанні любові да роднай зямлі.

Творчасць Максіма Багдановіча – паэта, празаіка, удумлівага перакладчыка, публіцыста, наватара, майстра еўрапейскага ўзроўню – гэта тонкае адчуванне прыгажосці, маляўнічы свет прыроды, трапяткія пачуцці і глыбокія перажыванні, філасофскі роздум аб быцці чалавека, яго лучнасці з непарыўным у часе і прасторы Сусветам.

Адна з адметных рыс творчай манеры М. Багдановіча – уменне выкарыстоўваць сэнсавы патэнцыял слова, яго першасныя і другасныя значэнні, іх розныя камбінацыі. Сярод другасных намінацый найбольш пашыраны метафары і эпітэты, якія сінтэзуюць пазнавальныя працэсы, эмпірычны вопыт, культурныя здабыткі народа, выступаюць у якасці спецыфічнага сродку рэалізацыі чалавекам яго пазнавальных адносін

Алена БАГАМОЛАВА

Максіму Багдановічу

Добрай раніцы табе, Максімка!
Добры дзень табе, Максім!
Вечар добры табе, Максіме!
130 гадоў ты побач

з намі ўсімі.

І жывеш ты ў вершах,
І ніхто не ведае,

які верш твой лепшы.

...Гэта ж трэба было так,

гэта ж трэба

Без сварак і звадак

Ляцець да неба!

Гэта ж трэба было так казаць

Пра родныя нівы

і родныя хаты...

І пра пяскі далёкае Егіпецкай зямлі...

І так садзіць не ў Беларусі

Васількі заўзята,

Каб праз гады яны і прарасталі,

і цвілі!..

Гэта ж трэба было так,

Гэта ж трэба...

Таямніцы слова

да навакольнага свету, спасціжэння ім межаў гэтага свету і разумення свайго месца ў часе і працягласці прасторы. Характар выкарыстання тропы “не менш павучальны, чым паэтава асваенне строфікі, рыфмоўкі, інструментальнасці верша”, што ў цэлым стварае арыгінальнасць і ўзорнасць стылю аўтара [2, с. 26].

Асноўная тэма творчасці М. Багдановіча – жыццё ва ўсёй яго шматграннасці і гарманічнасці. «Сем цыклаў першай часткі “Вянка” – гэта як бы сем выхадаў паэта ў кола жыццёвых абставін, у кола матываў і праблем, што ўзнікаюць у сувязях чалавека з прыродай, чалавека з грамадствам», – зазначаў Алег Лойка [2, с. 17]. Паэт бачыць моц і красу беларускай прыроды: бяскрыжняе мора збажыны, густыя лясы, духмяныя лугі і палі. Ён чуе, як *дрыжаць ад ветру зоркі, расце ў цішы трава*, як *срэбрам грукіе крыніца*, пра што шэпча *галасок вецярка*. Казачнаму беларускаму краю, населенаму лесунамі, вадзянікамі, русалкамі і іншымі міфічнымі істотамі, паэт прысвяціў цыкл вершаў “У зачарованым царстве” (“Вадзянік”, “Лясун”, “Змяіны цар”, “Возера”). У вершах гэтага цыкла спалучыліся вобразы народнай

фантазіі і паэтычныя ўяўленні М. Багдановіча, злілася душа паэта з царствам светлай прыроды. Туман над возерам – не туман, а срэбраныя сеці, якія цягне ў вышыню “белы заплаканы” месяц і ў якіх русалкі заблуталі косы. Дождж – гэта павуціна, якую снуюць павукі, што жывуць у хмарах, і сама хмара фантазіяй паэта ўвасабляецца ў вобразе панурай вялізнай жывёлы, якая марудна па шыры неба праплывае. Маланка – агністы меч, гром – удары гэтага мяча па жывёле, а дождж не што іншае, як халодныя бічы крывы, якія сцякаюць уніз [3, с. 37].

Адзін з вершаў цыкла “Прывет табе, жыццё на волі!..” – узор удалага выкарыстання вобразна-вяяўленчых сродкаў. Аўтар спалучае прыём персаніфікацыі з генітыўнымі і атрыбутыўнымі метафарамі *дубоў навец, лісцяў сець, лахмоціц ценяў, парваныя дзіры, чырвоны веер*, што дазваляе перадаць шматколернасць летняга дня, змену фарбаў пры надыходзе вечара і ночы, разнастайнасць і красу жыцця наогул.

Многія з твораў М. Багдановіча звязаны з сімвалізацыяй жыццёвага шляху чалавека, яго долі, лёсу, адлюстраваннем разнастайных аспектаў быцця чалавека. Невыпадкова паэт сцвярджае, што чалавечае жыццё (у параўнанні з вечнасцю) вельмі кароткае, і пражыць яго трэба ярка, шырока:

*Жывеш не вечна, чалавек, –
Перажыві ж у момант век!
Каб хвалявалася жыццё,
Каб больш разгону ў ім было,
Каб цераз край душы чуццё
Не раз, не два пайшло!
Жыві і цэльнасці шукай,
Аб шыраце духоўнай дбай.*

Традыцыйныя параўнанні жыцця чалавека з дарогай, сцежкай, шляхам знаходзяць увасабленне ў многіх вершах: *Шмат у нашым жыцці ёсць дарог; І спытаем сябе: для чаго мы / Па далёкіх і розных пуцях / Адзінока йшлі ў край невядомы?; Быць можа, пуціна жыцця / Лягла пярсцёнкам.* Часам такія параўнанні напаўняюцца маркерамі адзіноты, адмежавання, адасобленасці: *На іншыя сцежкі жыццё нас звяртае, / Па-своему кожны свой век пражывае.* Асабліва ярка тэма адзіноцтва выяўляецца ў вершы “С. Палуяну”:

*Ты быў, як месяц, адзінокі:
Самотна жыў, самотна ўмёр.
Хоць свет і людны, і шырокі, –
Ты быў, як месяц, адзінокі.*

Чалавеку, як сцвярджаецца ў філасофскіх трактатах, трэба часцей глядзець на зоры, каб адчуць сябе часцінкай адзінага і вечна зменлівага Сусвету. Багдановічаў позірк на зоры метафарыч-

ны, бо суправаджаецца не заўсёды традыцыйнымі асацыяцыямі тыпу *зор грамада, вянкi зорак, пасеў зор, пыл зор, хараводы зор, пацеркі зор, узоры зор* і інш. Паэт бачыць, як ззяе *серабром іголак зор грамада; як праз цемень выглядаюць зорак дрыжачых вянкi; як блішчыць у небе зор пасеў; як праз імглу праступае маленькіх, мілых зор дрыжачы, срэбны пыл; як узор прыгожых пекных зор гарыць у цемні небасхіла.* Не застаецца па-за ўвагай паэта і вечны спадарожнік Зямлі – маркотны месяц (бледны рог), які служыць для Сонца люстэркам і валодае магутнай багатырскай сілай, можа накрывць палі палатном, пракласці праз раку светлы шлях, пакрывць срэбнай рызай раздолле сініх снягоў, цягнуць з возера срэбныя сеці.

Паэт імкнецца адказаць на самае галоўнае пытанне існасці. У невялікім па памеры вершы “Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы...” адчуваюцца пульс і глыбіня складанага чалавечага жыцця, хада вечнага і ў той жа час імгненнага часу, лучнасць усяго жывога і нежывога, непарыўная сувязь з кожнай часцінкай сусвету, трывога за лёс людзей і планеты:

*Хто мы такія?
Толькі падарожныя, – папутнікі сярод нябёс.
На што ж на зямлі
Сваркі і звадкі, боль і горыч,
Калі ўсе мы разам ляцім
Да зор?*

Некаторыя вобразы-метафары выступаюць у якасці своеасаблівых сімвалаў. Так, сімваламі роднага краю, радзімы, жыццёвай стойкасці і вернасці Бацькаўшчыне лічацца аб’ёмныя па сямантыцы і поўныя ўзнёслага і патрыятычнага гучання словы і спалучэнні *маці-краіна, васілёк, пагоня, зерне* (вершы “Слуцкія ткачыхі”, “Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі...”, “Пагоня”).

Максім Багдановіч выкарыстоўвае самыя розныя тыпы метафарычных структур. Пашыраны метафарычныя пераасэнсаванні па вонкавым падабенстве, сферай-крыніцай якіх выступае практычна бясконцы свет ва ўсіх яго выявах і праявах, дзе носьбіты мовы знаходзяць пэўныя асацыяцыі з практычна неабмежаванай колькасцю прадметаў і з’яў рэчаіснасці: *Мне сіняй галоўкай ківае наш родны, забыты ў цяні васілёк; Сонца зайшло! Яркая-чырвоныя, жоўтыя, бурыя / Барозны ў небе яно правяло; Навакол усё наветра / У струнах сонца залатых; А к ночы свой чырвоны веер / У небе сонца разварне; У небе месяца праглянуў бледны рог; Закрасавалі чашачкі лілей; Але вось наветра рассякае агністы меч і зіхаціць вясёла; Пала раса, у палёх загарэліся пацеркі мілых жоўта-чырвоных агнёў; Іскрацца зорак сняжынкi маркотна.*

У групу метафар па вонкавым падабенстве ўключаюцца народна-паэтычныя асацыяцыі ка-